

Paulina Koperna

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID: 0000-0002-9565-6082

Jakub Pieprzyk

Szkoła Podstawowa nr 68 w Krakowie
<https://doi.org/10.15633/8788363241940.07>

Świat wirtualny jako przestrzeń aktywności młodych ludzi w perspektywie uczniów oraz w opiniach ich rodziców i nauczycieli

Streszczenie: Jednym ze zjawisk charakteryzujących współczesny świat jest wszechobecna cyfryzacja. Dostęp do Internetu staje się coraz łatwiejszy i powszechny, a dzięki różnym urządzeniom mobilnym możemy z niego korzystać w dowolnym miejscu i czasie, wykonując coraz więcej aktywności w świecie wirtualnym. Obecnie korzystanie z Internetu i nowoczesnych technologii jest także elementem codziennego funkcjonowania w szkole. Komputery, laptopy czy smartfony wykorzystywane są nie tylko do realizacji obowiązków zawodowych (w przypadku nauczycieli) czy szkolnych (w przypadku uczniów), ale również do aktywności o charakterze rozrywkowym czy rozwijającym pasję i zainteresowania. Korzystanie z Internetu i nowoczesnych technologii wzmocniła jeszcze pandemia COVID, kiedy nauczanie zdalne stało się koniecznością. Zagadnienia dotyczące świadomości młodzieży na temat nie tylko korzyści, jakie daje cyfryzacja, ale także zagrożeń związanych z byciem potencjalną ofiarą przestępstwa w Sieci wpisują się zatem w problematykę funkcjonowania młodzieży we współczesnym świecie.

W artykule zaprezentowano wyniki badań sondażowych dotyczących form aktywności uczniów ze starszych klas szkoły podstawowej w przestrzeni

wirtualnej oraz ich wiedzy na temat możliwych zagrożeń związanych z cyberprzemocą. Rezultaty analiz odzwierciedlają perspektywę uczniów, ich rodziców oraz nauczycieli szkoły podstawowej. Wyniki badań ilościowych zostały wzbogacone kategoriami opisującymi aktywność młodzieży w przestrzeni cyfrowej, które uzyskano na podstawie analiz wywiadów jakościowych z uczniami.

Słowa kluczowe: internet, aktywność młodzieży w Internecie, cyberprzemoc, cyberprzestrzeń

Wstęp

Wszechobecna cyfryzacja i popularyzacja urządzeń mobilnych sprawiają, że dostęp do Internetu staje się łatwy i powszechny. Wiele aktywności, często bardzo prostych, codziennych, do niedawna wykonywanych w świecie realnym, coraz częściej przenoszonych jest do Sieci i wykonywanych zdalnie. Zmieniają się również postawy, poglądy i przyzwyczajenia ludzi związane z korzystaniem z Internetu (Tomczyk 2019). Coraz częściej, oprócz rozrywki, szukają oni w Sieci różnorodnych udogodnień, podejmując coraz to nowe działania, poznając wręcz nieograniczone możliwości tego medium. „Cyberświat był kiedyś nowością. Teraz jest częścią codzienności” (Rywczyńska, Wójcik 2018, s. 4). Cyberprzestrzeń jako „cyfrowa i wirtualna przestrzeń dostępna dzięki Internetowi, tworzona przez jego użytkowników na bazie systemów i sieci teleinformatycznych, umożliwiająca hipertekstowe tworzenie, przetwarzanie oraz wymianę polisensorycznych i multimedialnych informacji, danych i aplikacji (...), staje się zintegrowanym, wirtualnym środowiskiem aktywności człowieka” (Solecki 2017, s. 12). Jest to ważna i niejako naturalna przestrzeń również dla młodych ludzi, którzy określani są często mianem „cyfrowych tubylców” czy „cyfrowego pokolenia” (Solecki 2017). Internet jest dla nich istotnym elementem codziennego życia, w którym potrafią się płynnie poruszać, korzystając z wielu dostępnych technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Internet wykorzystywany obecnie do pracy, nauki, rozrywki, oprócz mnogich korzyści, niesie ze sobą również wiele zagrożeń, które mogą być określane jako cyberprzemoc (cyberagresja, cyberbullying). To rodzaj agresji występujący we współczesnych mediach elektronicznych, mogący przybierać różne formy. Jako zjawisko badane w sposób interdyscyplinarny, nie posiada ono swoich jed-

noznacznych ram pojęciowych ani jednej definicji. Różni autorzy, często z różnych dyscyplin naukowych, definiują je w swój unikalny sposób (Pyżalski 2012, s. 119–124). Problemem w uzyskaniu pełnej definicji jest też ciągła ewolucja tego pojęcia, w skład którego wchodzi coraz to nowe elementy. Jedną z ciekawszych definicji cyberbullyingu zaproponował R. Tokunaga, opisując je jako „każde zachowanie realizowane za pomocą elektronicznych lub cyfrowych mediów, przez jednostki lub grupy, które regularnie komunikują wrogie lub agresywne wiadomości mające na celu spowodowanie krzywdy lub dyskomfortu u innych” (2010, s. 278). Cyberagresja zawsze zawiera w sobie charakterystyczne elementy, takie jak: anonimowość i poczucie bezkarności sprawcy, natychmiastowe rozprzestrzenianie się udostępnionych treści oraz powszechna dostępność do nich (nieograniczony zasięg), duża trudność z usunięciem negatywnych treści, niski poziom kontroli społecznej czynów – trudność w identyfikacji patologicznych zachowań i osamotnienie ofiary cyberprzemocy (Wojtasik 2012; Kowalski, McCord 2021). Charakteryzując zjawisko agresji elektronicznej, nie sposób nie sklasyfikować jej rodzajów. Tu również podział jest umowny, a różne źródła inaczej określają formy tej przemocy. Wśród rodzajów cyberbullyingu można wyróżnić: trolling (trollowanie), hejting (hejt), flaming, seksting, grooming, phishing (spoofing), cyberstalking, flood, happy slapping, denigration (poniżanie), patostream, outing, digitalexclusion (wykluczenie) czy internetowe challenge (np. „Black out challenge”, „MOMO challenge”) oraz agresję techniczną (Kowalski, Limber, Agatston 2008). Warto nadmienić, że agresja w Sieci często łączy w sobie kilka rodzajów cyberprzemocy. Należy także pamiętać, że przy tak dynamicznym rozwoju cyberprzestrzeni pojawiają się i będą się pojawiać inne, coraz to nowe zagrożenia. Przedstawiona lista ma zatem charakter otwarty.

W akcie cyberagresji biorą udział jednostki, które odgrywają różne role. To agresor (agresorzy) oraz ofiara (ofiary), ale także świadkowie, reagujący w trojaki sposób na zaobserwowane wydarzenia. Część z nich dołącza do sprawców i na przykład udostępnia dalej prześmiewcze treści (Wojtasik 2012), część z nich staje po stronie pokrzywdzonego, próbując reagować, przyjmując rolę obrońcy (Czemierchowska-Koruba 2014, s. 12). Są także bierni świadkowie, którzy nie opowiadają się po żadnej ze stron, nie reagując na zaistniałą krzywdę, co może wynikać ze strachu lub braku edukacji w zakresie sposobów pomocy czy możliwości reakcji. Identyfikacja ofiary cyberprzemocy nie jest łatwa, gdyż zwykle nie niesie ze sobą żadnych fizycznych znamion przemocy. Poszkodowani często nie przyznają się do problemu, niechętnie o nim mówią, zamykając się w sobie.

Mogą również być szantażowani i, bojąc się o swoje bezpieczeństwo, wybierają milczenie. Są jednak pewne niepokojące sygnały, świadczące o tym, iż może dochodzić do tego rodzaju przemocy. Wśród nich wyróżnić można zmiany w korzystaniu z mediów elektronicznych (zwiększenie czasu przebywania w Sieci lub nagły brak zainteresowania korzystaniem z nich), nagle zmiany w zachowaniu, w tym również w relacjach z rodziną czy przyjaciółmi (np. unikanie rozmów, alienacja, przygnębienie, depresja lub przeciwnie: agresja, rozdrażnienie, problemy ze skupieniem uwagi, bezsensowność, wzrost napięcia emocjonalnego, zmienność nastrojów) czy alienacja w Sieci, próby blokowania własnych kont, ograniczanie dostępnych w nich informacji, usuwanie profili (www.erainformatyki.pl/cyberprzemoc.html). Doświadczenie cyberprzemocy powoduje głębokie konsekwencje psychiczne. Ofiary cyberprzemocy niejednokrotnie przeżywają bardzo silne, przykre emocje, z którymi nie mogą sobie poradzić (strach, lęk, frustracja). Doświadczenie długotrwałej agresji ze strony innych powoduje spadek pewności siebie, samooceny, poczucia własnej wartości, co niesie ze sobą odosobnienie, izolację społeczną. Osoby dotknięte agresją elektroniczną często mają problem ze snem, zaniedbują swoje obowiązki i z czasem popadają w depresję. Z kolei ta, jeśli nie zostanie udzielona pomoc, może prowadzić do myśli samobójczych, a w kolejnym etapie prób samobójczych.

Grupą szczególnie narażoną na niebezpieczeństwa związane z niewłaściwym korzystaniem z Internetu, w tym z cyberprzemocą, są uczniowie jako ci, którzy w Sieci przebywają niemal nieustannie. Młodzi ludzie mogą doświadczyć takich sytuacji, wobec których żaden rodzic ani pedagog nie może przejść obojętnie. Kluczem do radzenia sobie z problemem cyberprzemocy, wymierzonej w kierunku dzieci i młodzieży, jest szeroko pojęta prewencja, przekazywanie odpowiedniej wiedzy i umiejętności, które umożliwią radzenie sobie z agresją i nieodpowiednimi zachowaniami w Sieci. Z pomocą przychodzi tu edukacja medialna, której głównym celem jest propagowanie wiedzy w zakresie właściwego wykorzystywania urządzeń oraz uświadamianie młodzieży, jak radzić sobie z napotkanymi zachowaniami ryzykownymi. Prewencyjne działania, które mają wyprzedzić napotkane problemy w Sieci, winny być prowadzone w sposób kompleksowy i rozwijać wiedzę nie tylko u dzieci i młodzieży, ale także u pedagogów oraz rodziców (Waller 2017). Do prewencji zagrożeń można zaliczyć: uświadamianie zasad i etykiety korzystania z Internetu, interesowanie się tym, co dziecko robi w Sieci, uwrażliwianie najmłodszych na inne osoby i ich uczucia, przekazywanie informacji o przejawach cyberprzemocy do odpowiednich organów ścigania, przekazywanie wiedzy o cyberbullyingu i sposobów radze-

nia sobie z nim, dbanie o dobre relacje rówieśnicze w codziennych sytuacjach szkolnych i pozaszkolnych oraz informowanie o miejscach i osobach, u których można otrzymać pomoc w tym zakresie. Aktualnie coraz popularniejsze stają się działania organizacji mogących udzielić wsparcia zarówno w zakresie prewencji cyberprzemocy, jak i pomocy po doświadczeniu agresji w Sieci. Pomoc można uzyskać również drogą telefoniczną (telefon zaufania dla dzieci i młodzieży czy wsparcie fundacji „Dzieci Niczyje”). Pomocy można szukać także w szkole. Pedagog, nauczyciele i wychowawcy to osoby, które powinny znać potencjalne zagrożenia związane z cyberprzemocą grożące dzieciom i młodzieży oraz wiedzieć, w jaki sposób można udzielić wsparcia tym, którzy zetknęli się z niebezpiecznymi sytuacjami w Sieci.

Warto również poznać sposoby rozumienia funkcjonowania w Internecie przez młodzież. Ich punkt widzenia może pozwolić na zidentyfikowanie potencjalnych obszarów, w których wartościowe mogłoby okazać się wsparcie dorosłych w kontekście działań edukacyjnych, prewencyjnych oraz interwencyjnych.

Cel i problemy badawcze

Celem zaprezentowanych w niniejszym artykule badań uczyniono poznanie sposobów rozumienia Internetu jako przestrzeni aktywności przez młodych ludzi oraz znaczeń, jakie nadają oni różnym formom aktywności w Sieci, a także poznanie opinii rodziców i nauczycieli na temat aktywności młodzieży w Internecie. Wyróżniono następujące problemy badawcze: 1) Jaka jest wiedza rodziców i nauczycieli na temat aktywności młodzieży w Internecie oraz doświadczeń związanych z cyberprzemocą i w jaki sposób różni się ona od deklaracji młodzieży na ten temat? 2) W jaki sposób młodzież postrzega Internet będący przestrzenią ich własnej aktywności?

Metodologiczne podstawy badań

W badaniach sondażowych (ankieta) wzięło udział 149 uczniów starszych klas szkoły podstawowej (klasy 5–8), w tym 72 dziewcząt i 76 chłopców. Uczestnikami badań było również 72 rodziców uczniów oraz 22 nauczycieli szkoły podstawowej. W wywiadach jakościowych uczestniczyło 8 uczniów najstarszych klas szkoły podstawowej (klasy 7–8), w tym 7 dziewcząt i 3 chłopców.

Aby uzyskać pełną odpowiedź na przedstawione wyżej problemy badawcze, zdecydowano się na mieszaną orientację badawczą (ilościowo-jakościową),

z wykorzystaniem triangulacji metod i narzędzi badawczych. Zastosowano procedurę sekwencyjną badania mieszanego, składającego się z dwóch faz (Creswell 2013). W pierwszej fazie (podejście ilościowe) przeprowadzono sondaż diagnostyczny z zastosowaniem techniki ankiety z udziałem nauczycieli, rodziców oraz uczniów. Przygotowano trzy kwestionariusze ankiety: dla nauczycieli, rodziców oraz uczniów, które zawierały kompatybilne ze sobą zestawy pytań, dotyczących form aktywności młodzieży w Internecie, doświadczeń młodzieży związanej z cyberprzemocą oraz możliwości wsparcia młodzieży w zakresie korzystania z Internetu ze strony dorosłych. Kwestionariusz dla uczniów zawierał dodatkowo pytania dotyczące osób, do których młodzież może zwrócić się po pomoc w przypadku doświadczenia cyberprzemocy. Do wszystkich ankietowanych grup kwestionariusze rozesłano za pośrednictwem Internetu w pierwszym semestrze roku szkolnego 2022/2023. Zebrane dane zostały następnie przeanalizowane.

Po analizie wyników badań kwestionariuszowych zdecydowano się na przeprowadzenie wywiadów skoncentrowanych na problemie z uczniami, aby pogłębić wyniki otrzymane w tej grupie, a tym samym uzyskać bardziej szczegółowe dane na temat perspektywy młodzieży w zakresie funkcjonowania w Internecie. Na podstawie uzyskanych wyników ilościowych wyodrębniono wstępne obszary tematyczne, które posłużyły za orientacyjne dyspozycje do wywiadów z uczniami, przeprowadzenie których obejmowało fazę drugą (podejście jakościowe). Dane ilościowe stanowiły zatem podbudowę pod dane jakościowe. Wywiady przeprowadzono bezpośrednio w Krakowie w II semestrze roku szkolnego 2022/2023 w szkole, do której uczęszczali badani uczniowie. Wszystkie rozmowy były nagrywane za zgodą uczestników badania oraz na podstawie pisemnej zgody ich rodziców. Średnia długość jednego wywiadu wynosiła około 20 minut.

Po przeprowadzeniu wywiadów dokonano ich transkrypcji, a następnie poddano je analizie jakościowej. Najpierw każdą transkrypcję podzielono na sekwencje, którym przypisano kody, co pomogło powiązać fragmenty wypowiedzi z wyłonionymi konstruktami i tematami. Następnie skupiono się na identyfikacji powtarzających się i podobnych motywów lub tematów, które w konsekwencji utworzyły kategorie pojawiające się w narracjach. Kategorie mogły tworzyć też wypowiedzi rzadkie, unikalne i niepowtarzalne. Kategorie zostały uporządkowane i przeanalizowane w odniesieniu do częstotliwości i intensywności ich pojawiania się w wypowiedziach oraz z zastosowaniem podziału na płęć autorów wypowiedzi (dziewczęta, chłopcy).

Wyniki badań

Zgodnie z procedurą sekwencyjnych badań mieszanych najpierw dokonano analizy danych ilościowych, następnie zaś jakościowych, które w tej części również zostaną przedstawione w takiej kolejności. Zaprezentowane rezultaty stanowią tym samym odpowiedź na postawione wcześniej problemy badawcze.

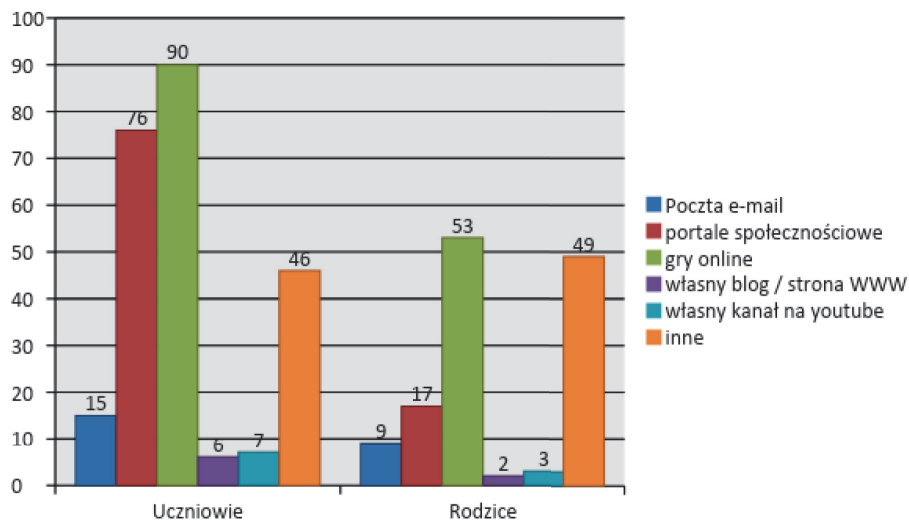
Wiedza rodziców, nauczycieli i uczniów na temat aktywności młodzieży w internecie oraz doświadczeń cyberprzemocy. Różnice między odpowiedziami dorosłych i młodych ludzi

Codzienne funkcjonowanie w rzeczywistości wirtualnej obejmuje korzystanie z różnych form aktywności. Z poniższego zestawienia wynika, iż uczniowie najczęściej szukają w Sieci szeroko pojętej rozrywki – przede wszystkim grają w gry online oraz korzystają z portali społecznościowych. Wśród innych odpowiedzi pojawiały się stwierdzenia dotyczące wykorzystywania Internetu w celach edukacyjnych bądź służących rozwijaniu zainteresowań. Takie wskazania uczniów są zbieżne z obserwacjami rodziców, którzy również najwięcej razy wskazali granie w gry online oraz (choć rzadziej) – korzystanie z portali społecznościowych. Podejmowane przez młodych ludzi formy aktywności w Internecie w perspektywie uczniów oraz ich rodziców ilustruje rycina 1.

Ważnym zagadnieniem poruszonym w kwestionariuszach ankiety była kontrola rodzicielska. Analizując dane, można dostrzec dużą różnicę w odpowiedziach udzielanych przez uczniów i rodziców. Uczniowie twierdzili, iż rodzice posiadają dostęp do kont i haseł tylko w 27% udzielanych odpowiedzi. Częściową prywatność, gdzie zachodzi sytuacja dostępu do części kont i haseł, zadeklarowała największa liczba uczniów (39%), zaś pełną niezależność wskazało 34% ankietowanych. Wśród rodziców uczniów różnice w udzielanych odpowiedziach były dużo większe, gdyż aż 86% odpowiedzi wskazywało na pełną kontrolę kont i haseł wśród swoich dzieci, a jedynie 14% przyznało, że nie posiada do nich dostępu. Zdecydowana większość rodziców zatem ma poczucie obowiązku związanego ze sprawdzaniem i weryfikowaniem aktywności dzieci w rzeczywistości wirtualnej. Być może uczniowie i uczennice nie są tej kontroli świadomi.

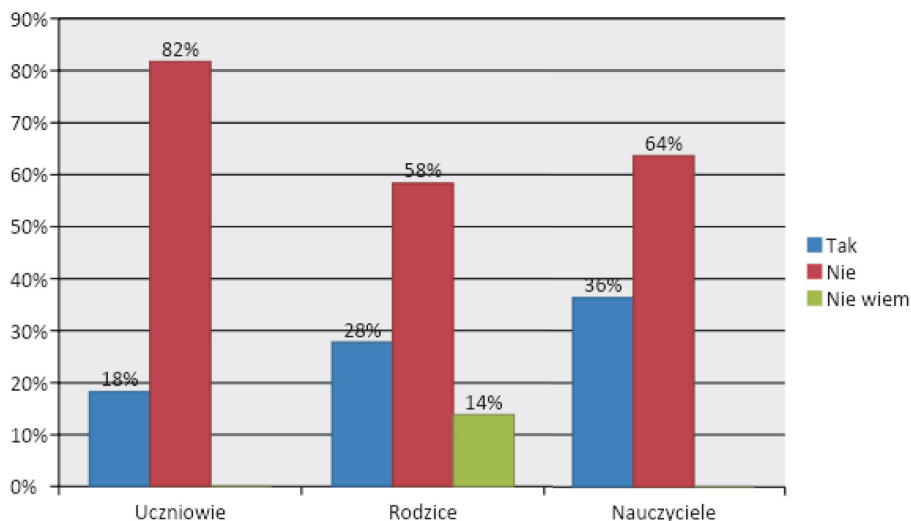
W kontekście charakterystyki przestrzeni wirtualnej jako ważnego elementu codzienności młodzieży niezwykle istotne było zidentyfikowanie doświad-

Ryc. 1. Formy aktywności uczniów w Internecie – perspektywa uczniów oraz rodziców

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 2. Doświadczenie cyberprzemocy przez uczniów – perspektywa uczniów, rodziców i nauczycieli

Źródło: Opracowanie własne.

czeń młodych ludzi związanych z cyberprzemocą. Na rycinie 2. zaprezentowane są dane, na podstawie których można stwierdzić, że na szczęście doświadczenia cyberagresji nie stają się powszechnie udziałem młodzieży z ostatnich klas szkół podstawowych.

Wśród uczniów dominowało przekonanie, że nigdy nie doświadczyli cyberagresji (82%). U rodziców również ponad połowa ankietowanych wskazała, że ich dzieci nie miały styczności z tym zjawiskiem (56%), odpowiedzi twierdzących było 28%, a 14% rodziców przyznało, że nie ma wiedzy na ten temat. Wśród nauczycieli jedynie 36% spotkało się z tym problemem w klasie, przy 64% odpowiedzi negatywnych.

Niestety, zastanawiające, a nawet niepokojące wydają się odpowiedzi rodziców dotyczące braku wiedzy na temat tego, czy ich dziecko doświadczyło cyberprzemocy. Mogą one świadczyć zarówno o tym, że rodzice mają niską świadomość zjawisk związanych z cyberprzemocą, a co się z tym wiąże – również z zachowaniami prewencyjnymi, jak i o tym, że być może istnieją inne czynniki powodujące brak tej wiedzy, na przykład trudności w komunikacji z dzieckiem. Być może zatem istnieje pilna potrzeba pedagogizacji rodziców, obejmująca kształtowanie wiedzy i kompetencji nie tylko związanych z profilaktyką zagrożeń w Internecie, ale także z umiejętnościami komunikacyjnymi.

Pomimo deklaracji, iż uczniowie nie doświadczyli cyberprzemocy, niektórzy wskazali wiele negatywnych zachowań, z którymi spotkali się w Internecie: 15 odpowiedzi dotyczyło obraźliwych określeń, 12 – obraźliwych komentarzy pod zdjęciem, 8 ankietowanych wskazało, że spotkało się z umieszczeniem czyjegoś zdjęcia w Sieci bez jego zgody, po 7 miało do czynienia z sytuacją dodania do jakiejś grupy bez zgody oraz ze stosowaniem gróźb. Pojawiły się również odpowiedzi dotyczące kontaktu z wulgarnymi treściami i umieszczeniem w Sieci kompromitującego kogoś filmu. Również rodzice najczęściej wskazywali, iż ich dzieci nie spotkały się z żadnymi przejawami cyberprzemocy. Wśród tych, których dzieci napotkały w Internecie treści agresywne, najczęściej wskazywane były wulgaryzmy (24 odpowiedzi), wyzwiska i ośmieszanie (14 odpowiedzi) i plotki (również 14 odpowiedzi). Mniej często według rodziców dzieci napotykały kompromitujące komentarze (9 odpowiedzi) oraz kompromitujące filmy i groźby/prześladowania/zastraszanie (po 6 odpowiedzi).

W grupie nauczycieli odpowiedzi były bardziej zróżnicowane. Najczęściej nauczyciele zaznaczali, że ich uczniowie spotykają się w Sieci z wyzwiskami i ośmieszaniem oraz wulgaryzmami – po 6 wskazań. Następnie kolejno wskazy-

wali na kompromitujące filmy oraz kompromitujące komentarze – po 5, a także groźby/prześladowanie/zastraszenie oraz plotki – po 3 zaznaczenia.

Analizując powyższe odpowiedzi, można stwierdzić, że wszystkie ankietowane grupy były zgodne co do najczęściej doświadczanej formy przemocy w Internecie. Różne rodzaje agresji słownej (wyzwiska, ośmieszanie, plotki, wulgaryzmy) wskazują na duży problem związany z umiejętnością kulturalnego wyrażania się i komunikowania w Sieci.

W przypadku doświadczenia cyberprzemocy ważna staje się pomoc, której należy udzielić ofierze. Ankietowani zostali zatem zapytani o to, do kogo zwróciliby się z prośbą o wsparcie w przypadku skierowanej wobec nich cyberagresji. Przeważająca większość odpowiedzi, zarówno uczniów jak i rodziców uczniów, wskazywała na to, iż w przypadku zaistnienia cyberagresji w Internecie młodzi ludzie o pomoc zwróciliby się do rodziców: 73% odpowiedzi uczniów oraz aż 96% odpowiedzi rodziców. Uczniowie ponadto relatywnie często (22% odpowiedzi) wskazywali na inne osoby: rówieśników i przyjaciół, co może sugerować silne więzi z grupą rówieśniczą. Niektórzy, co alarmujące, wpisywali, że nie zwróciliby się o pomoc do nikogo. Pojedynczy uczniowie zwróciliby się po pomoc do nauczycieli lub wychowawcy (3%) czy pedagoga szkolnego (2%). Niewielu rodziców (4%) również zdecydowało, że ich dzieci mogłyby zwrócić się po pomoc do grupy rówieśniczej. Niestety, pracownicy szkoły nie zostali wskazani przez żadnego rodzica.

Powyższe odpowiedzi wyraźnie wskazują, iż znaczącymi dorosłymi w przypadku sytuacji kryzysowej są rodzice. Rola szkoły wydaje się marginalizowana, choć zaznaczyć należy, że niektórzy uczniowie dostrzegają możliwości wsparcia ze strony nauczycieli czy pedagoga szkolnego.

Internet jako przestrzeń własnej aktywności w perspektywie młodzieży

Młodzi ludzie wiele czasu spędzają w Internecie, często określanym jako *rzeczywistość wirtualna*, w której wykonują wiele czynności czy zadań. Korzystanie z urządzeń mobilnych, nowoczesnych technologii stanowi istotny element ich codziennego życia. Poniżej przedstawione zostały kategorie przybliżające znaczenia, jakie nadaje młodzież Internetowi, oraz sposoby jego rozumienia przez młodych ludzi. Na podstawie analizy narracji wyróżniono kategorie związane z definiowaniem Internetu: *przestrzeń* oraz *pryzmat aktywności*. Ważny

element narracji stanowiły opisy aktywności podejmowanych przez młodzież w Internecie, stąd postanowiono wskazać *rodzaje aktywności* jako osobną kategorię. Ponadto wśród kategorii opisujących Internet jako przestrzeń znalazły się *korzyści z korzystania z Internetu, emocje oraz cechy i umiejętności potrzebne do korzystania z Internetu*. Istotne miejsce w narracjach znalazła także kategoria *cyberprzemocy*, w obrębie której wyróżniono również subkategorie, scharakteryzowane w toku tekstu. Wskazane kategorie opisu pozwoliły nakreślić obraz Internetu jako ważnej przestrzeni aktywności młodzieży.

We wszystkich wypowiedziach, zarówno dziewcząt jak i chłopców, pojawiły się odniesienia do *przestrzeni* w momencie próby zdefiniowania tego, czym jest Internet. Większość uczestników badania wskazywała, iż jest to *miejsce, przestrzeń, świat*, w którym można „znaleźć wszystko”, w którym można „robić wszystko”. Niektórzy zaznaczali, iż jest to *rzeczywistość wirtualna* oddzielona od świata realnego. Wydaje się, że w takim rozumieniu postrzegana bywa jako lepsza, niejako wyidealizowana: stanowi często dla młodzieży „odskocznię od rzeczywistości”. Pojawiały się jednak również wypowiedzi podkreślające, iż w dzisiejszych czasach rzeczywistość wirtualna i realna zostały już zespolone, niejako przeplatają się i uzupełniają, a korzystanie z Internetu stanowi po prostu integralną „część życia”.

Odpowiedź na pytanie, czym jest Internet, sprawiła młodzieży kłopot, z którym również i dziewczęta, i chłopcy radzili sobie, definiując go przez *pryzmat aktywności*, które mogą być dzięki niemu i „w nim” podejmowane. Najczęściej więc młodzież utożsamiała Internet z *komunikacją z innymi*. Uczestnicy badania podkreślali, że dzięki niemu mają możliwość utrzymywania stałego kontaktu z rówieśnikami, bliskimi, rodziną i przyjaciółmi, zwłaszcza w sytuacji, gdy „są oni daleko”. Równie popularną aktywnością, przez pryzmat której definiowali Internet, było *wyszukiwanie informacji*. Dla młodych ludzi Internet to gigantyczna biblioteka, ogromna „baza informacji”, z której mogą wygodnie korzystać przede wszystkim w celu zdobywania wiedzy. Warto zauważyć, że chociaż młodzież często w tym kontekście wskazywała po prostu na naukę szkolną czy odrabianie zadań domowych, to pojawiały się również wypowiedzi odnoszące się do poszerzania wiedzy w interesujących młodych ludzi obszarach, rozwijania zainteresowań czy zdobywania wiadomości o świecie, polityce czy gospodarce. Trzecim najpopularniejszym rodzajem aktywności były *działania zapewniające rozrywkę*. Internet umożliwia oglądanie, udostępnianie i przysyłanie zdjęć oraz krótkich filmików pod różnymi względami interesujących dla

młodzieży. Dzięki takim aktywnościom młodzi ludzie śledzą najpopularniejsze trendy w różnych obszarach aktywności rówieśników czy celebrytów, rozwijają swoje zainteresowania, ale także „wyrażają siebie”. Popularnymi rozrywkami w Internecie są także korzystanie z socialmediów oraz granie w gry online. Co jednak zaskakujące, uczestniczący w badaniu dziewczęta i chłopcy nie wskazywali owych ostatnich aktywności jako tych, które mogą stanowić swoistą definicję Internetu. Warto również podkreślić jedną, odmienną od innych, wypowiedź jednego z chłopców, który zauważył, że Internet to także przestrzeń, w której można uzyskać pomoc czy poradę.

Na podstawie powyższych kategorii można się pokusić o wyodrębnienie trzech istotnych dla młodzieży funkcji Internetu: komunikacyjną (umożliwiającą nawiązywanie i utrzymywanie relacji z innymi ludźmi), edukacyjną (związaną ze zdobywaniem informacji z dowolnej dziedziny) oraz rozrywkową (zapewniającą różne możliwości spędzania wolnego czasu). Być może na podstawie wskazania, iż w Internecie można uzyskać pomoc, warta wyodrębnienia mogłaby być także funkcja wspierająca.

Definiowanie Internetu przez pryzmat aktywności doprowadziło do wyodrębnienia kategorii *rodzaje aktywności*. W jej ramach znalazły się wypowiedzi określające działania najczęściej podejmowane przez młodzież w Internecie. W tabeli przedstawiono kategorie szczegółowe, wyłonione na podstawie częstotliwości i powtarzalności pojawiających się w wypowiedziach wątków tematycznych. Dzięki ujęciu tabelarycznemu widoczne są pewne różnice w wypowiedziach dziewcząt i chłopców odnoszące się do tego, które z aktywności okazały się najbardziej, a które najmniej ważne czy znaczące dla obu grup.

Tabela 1. Rodzaje aktywności w Internecie

DZIEWCZĘTA	CHŁOPCY
1. komunikacja i kontakt z innymi	1. komunikacja i kontakt z innymi
2. rozrywka	2. zdobywanie informacji i nauka
3. zdobywanie informacji i nauka	3. rozwijanie zainteresowań
4. rozwijanie zainteresowań	4. rozrywka
5. wyrażanie siebie	5. gry online

Źródło: Opracowanie własne.

Warte zauważenia jest to, że zarówno dla dziewcząt jak i chłopców najważniejszą i najczęściej podejmowaną aktywnością jest ta, która pozwala na

nawiązywanie, a przede wszystkim utrzymywanie relacji z innymi ludźmi. Wydaje się, że dla nastolatków Internet jest narzędziem wspierającym komunikację i pozwalającym radzić sobie z potencjalnymi trudnościami, które w realnym świecie generuje czas i przestrzeń. Dzięki Internetowi młodzież może swobodnie i szybko komunikować się z bliskimi osobami, które są daleko, z którymi tymczasowo niemożliwy jest kontakt bezpośredni. Internet umożliwia im zatem pielęgnowanie ważnych dla nich relacji.

Kolejność pozostałych rodzajów aktywności różnicowała płę uczestników. Chłopcy częściej niż dziewczęta wskazywali na to, iż wykorzystują Internet do zdobywania informacji czy do nauki. W ich wypowiedziach pojawiały się wątki dotyczące zainteresowań światem zewnętrznym – polityką czy ekonomią, a następnie te, które obejmowały rozwijanie pasji i zainteresowań. Rozrywka, rozumiana jako oglądanie filmików, zdjęć czy korzystanie z portali społecznościowych oraz granie w gry online, była wspomniana relatywnie rzadko. Ten obszar aktywności uplasował się natomiast na drugim miejscu w wypowiedziach dziewcząt. Wydaje się, że działalność nakierowana na zapewnienie rozrywki wśród dziewcząt stanowi niejako „przedłużenie” działań związanych z utrzymywaniem relacji społecznych. Często stwierdzenia na temat tych dwóch rodzajów aktywności znajdowały się w wypowiedziach bardzo blisko siebie. Dziewczęta nieco rzadziej odwoływały się natomiast do poszukiwania wiedzy, śledzenia różnych wiadomości o świecie czy korzystania z Internetu w celach edukacyjnych.

Wśród opisów Internetu jako przestrzeni aktywności znalazła się także kategoria *korzyści*, jakie niesie za sobą korzystanie z Internetu. Zalety Internetu korespondują z rodzajami aktywności, które wskazywała młodzież, niejako rozwijając wątki dotyczące obszarów własnej działalności w Internecie. Wśród korzyści, jakie najczęściej wymieniały dziewczęta, znalazły się: *lekarstwo na nudę, źródło wszelkich informacji, ułatwienie w komunikacji z innymi oraz możliwość dbania o relacje z innymi*. Uczennice nawiązywały do tego, że Internet zapewnia rozrywkę, umożliwia relaks i oderwanie się od trudów dnia codziennego. Co więcej, stanowi ogromną bazę informacji, zawierającą niezliczoną liczbę książek czy haseł encyklopedycznych, co sprzyja nauce, to „cała wiedza w jednym miejscu”. Wśród wypowiedzi dziewcząt pojawiały się również takie, które wskazywały na to, że Internet ułatwia komunikację: nie ograniczają jej czas ani przestrzeń – wiadomości przechodzą od nadawcy do odbiorcy bardzo szybko, niezależnie od miejsca, w którym się oni znajdują. Taka sytuacja z kolei sprzyja podtrzymywaniu i rozwijaniu relacji z innymi. Podobne korzyści wymienili chłopcy. Były to:

zastępowanie codziennej rzeczywistości, możliwość sięgnięcia po to, co w <realu> jest niemożliwe, możliwość wyrażenia siebie, możliwość nauki zdalnej oraz ułatwienie w komunikacji z innymi. Uczniowie zauważyli, że treści dostępne w Internecie nie tylko mogą stanowić ciekawszą odskocznnię od codzienności, ale także pozwalają doświadczyć takich sytuacji, które nie są dostępne na co dzień. Wspominali w tym kontekście o możliwości rozmów z ludźmi na drugim końcu świata czy wirtualnego odwiedzenia miejsc, do których z różnych powodów nie jest łatwo się dostać. Dużo uwagi poświęcili możliwości wyrażenia siebie, co rozumie jako dzielenie się swoim życiem z innymi, kreowanie własnego wizerunku z pominięciem słabych stron i wad. Tak stworzony i prezentowany innym obraz siebie w Internecie ma, w opinii uczniów, wzmocnić poczucie satysfakcji z życia poprzez dowartościowanie się i uzyskanie akceptacji innych użytkowników Internetu. Wśród korzyści wymienili również *możliwość nauki zdalnej oraz ułatwienie w komunikacji z innymi.* Tym zaletom nadawali podobne znaczenia jak dziewczęta, naukę zdalną wiążąc z możliwością korzystania z nieograniczonego dostępu do informacji, a łatwość w komunikacji z możliwością przekraczania ograniczeń związanych z czasem i przestrzenią.

Z narracji młodzieży wyłoniła się także ważna kategoria *emocji*, jakie młodzi ludzie przeżywają w kontekście korzystania z Internetu. Jest ona w pewnym sensie również powiązana z kategorią korzyści – zdecydowanie częściej młodzież podkreślała, że doświadcza emocji przyjemnych niż nieprzyjemnych, choć takie wypowiedzi również się pojawiały. W obrębie tej kategorii można wskazać kategorie węższe: *emocje przyjemne, neutralność* oraz *emocje trudne*. Wypowiedzi w tym obszarze nie są różnicowane przez płeć. Uczennice i uczniowie zgodnie stwierdzili, że korzystając z Internetu, czują się *dobrze*, a stan ten wiązali z tym, iż narzędzie to „pomaga im zrozumieć świat”, umożliwia zorganizowanie „sieci wsparcia” w razie potrzeby czy „przyspiesza znajdowanie potrzebnych informacji”. Dodatkowo wskazywali, że czują wręcz „szczęście”, gdy otrzymują miłe, przychyłne komentarze do swoich postów czy zdjęć zamieszczanych w mediach społecznościowych. Mówili zatem o przyjemnych emocjach w kontekście wskazywanych również korzyści. *Neutralność* jako kategoria obejmuje wypowiedzi, w których młodzi ludzie zauważali, iż Internet jest naturalną częścią ich życia i „trudno im wyobrazić sobie świat bez Internetu”. Jest to zatem przestrzeń oswojona, którą uczniowie włączyli do swojej rzeczywistości. To dla nich przestrzeń ważna, ujawniająca się w różnych kontekstach, aczkolwiek młodzież podkreślała, że należy umieć rozgraniczyć ją od codziennego życia „w re-

alu". Wypowiedzi na temat emocji trudnych pojawiały się jedynie w kontekście wskazywania na problemy i zagrożenia, jakie mogą płynąć z korzystania z Internetu, a zatem przede wszystkim na różne formy cyberprzemocy. W sytuacji niemiłych komentarzy czy doświadczeń hejtu w Sieci zaznaczali, że może towarzyszyć im smutek. Należy przy tym zaznaczyć, że o tych sytuacjach nie mówili z perspektywy własnych doświadczeń. Są jednak świadomi tego typu zjawisk.

W obrębie kategorii *cechy i umiejętności potrzebne do korzystania z Internetu* znalazły się wypowiedzi, z których niektóre są różnicowane przez płeć. Dla uczennic i uczniów wspólną umiejętnością, postawą niejako najważniejszą dla bezpiecznego korzystania z Internetu jest *ostrożność i uważność*. Pozwalają one stosować zasadę ograniczonego zaufania podczas przebywania w przestrzeni wirtualnej tak, by dbać o ochronę własnych danych oraz sprawdzać linki, materiały, w które można nieopatrznie kliknąć, narażając się na przykład na wirusy uszkadzające oprogramowanie komputera czy telefonu. Warto zauważyć, że chłopcy dodawali, iż pomimo takiej postawy możliwości ochrony bywają ograniczone. Drugą umiejętnością, wskazywaną zarówno przez dziewczęta jak i chłopców, była *samokontrola*, przy czym chłopcy rozwijali ją, wskazując na krytyczne myślenie jako ważną umiejętność pozwalającą filtrować informacje, sprawdzać wiarygodność otrzymywanych treści i konfrontować ze sobą informacje pochodzące z różnych źródeł. Dodatkowo chłopcy wskazywali na takie cechy, jak *dystans do siebie* czy *pewność siebie*, pozwalające chronić siebie przed na przykład anonimowymi, przykrymi komentarzami na różnych forach czy pod zamieszczanymi przez nich postami. Dziewczęta z kolei podkreśliły świadomość jako tę postawę, która powinna przejawiać się w różnych aspektach podczas korzystania z Sieci. Zaznaczały, że należy być świadomym specyfiki przestrzeni Internetu („trzeba wiedzieć, gdzie się jest i co się robi”), tego, że po drugiej stronie ekranu znajduje się druga, prawdziwa osoba oraz że „w Internecie nic nie ginie”, więc trzeba pamiętać o tym, że każde działanie niesie za sobą konsekwencje. W ich wypowiedziach pojawiły się także odniesienia do postawy *asertywności* jako takiej, która pozwala na zaprzestanie kłopotliwej wymiany zdań oraz powstrzymanie się od pisania przykrych komentarzy („trzeba w pewnym momencie powiedzieć stop”) oraz *umiejętności organizacyjnych*, przede wszystkim w zakresie zarządzania czasem.

Opisując wirtualną przestrzeń Internetu, *młodzież* odwoływała się również do jej wad, słabych stron i zagrożeń związanych z korzystaniem z Sieci. Wszystkie określenia związane z tymi elementami umieszczono w kategorii *cy-*

berprzemoc, w obrębie której wyróżniono również subkategorie: *ciemna strona Internetu*, *hejt*, *okoliczności sprzyjające cyberprzemocy* oraz *możliwości ochrony przed zagrożeniami*. W poniższej tabeli ukazano wszystkie sytuacje, do których może dochodzić w Internecie, a które młodzież traktuje jako złe, zagrażające i wadliwe. Zostały one uszeregowane według częstotliwości pojawiania się treści na ich temat w wypowiedziach zarówno dziewcząt jak i chłopców.

Tabela 2. Ciemna strona Internetu

DZIEWCZĘTA	CHŁOPCY
1. przemoc słowna: hejt, obrażanie, nieśmieszne żarty	1. przemoc słowna: plotki, obrażanie, pomówienia
2. podszywanie się pod kogoś i kradzież danych	2. podszywanie się pod kogoś i kradzież danych
3. prześladowanie innych, krzywdzenie innych, przemoc psychiczna	3. niebezpieczne strony, wirusy
4. niebezpieczne strony, linki	4. obecność fake news, teorii spiskowych, nadmiar trudnych do weryfikacji informacji, szkodliwe treści, reklamy
5. możliwość uzależnienia od Internetu	5. możliwość uzależnienia od Internetu
6. negatywne skutki dla otoczenia użytkownika Internetu (rozluźnienie kontaktów z bliskimi, trudności w szkole)	6. negatywne skutki dla użytkownika Internetu (możliwość popełnienia samobójstwa wskutek doświadczenia hejtu)
	7. możliwość kontaktu z niebezpiecznymi grupami, w tym grupami przestępczymi

Źródło: Opracowanie własne.

Do najważniejszych zagrożeń wskazywanych przez młodzież niezależnie od płci należy hejt i kradzież danych oraz możliwość uzależnienia się. Dziewczęta, charakteryzując wady Internetu, skupiły się na aspekcie relacji z drugim człowiekiem – podkreślając, że niebezpieczne i przykre jest prześladowanie i krzywdzenie innych i zaznaczając, że niefrasobliwe korzystanie z Internetu może negatywnie wpływać na stosunki użytkownika Sieci ze światem. Chłopcy z kolei koncentrowali się na problematyce związanej ze sferą poznawczą – koniecznością radzenia sobie z fałszywymi informacjami czy złośliwymi oprogramowaniami, wirusami.

Jako podstawowe zagrożenie zarówno dziewczęta jak i chłopcy wskazali hejt, rozumiany jako obrażanie, plotki, pomówienia. Duże znaczenie, jakie

uczestnicy wywiadów przywiązywali do tego zjawiska, uzasadniło wyłonienie oddzielnej kategorii *hejtu* jako tej, której należy przyrzeć się wnikliwiej. Wszyscy uczniowie i uczennice przyznawali, że korzystając z Internetu, ludzie narażeni są na hejt w różnych sytuacjach. Zauważali, że jest to zjawisko powszechnie obecne na portalach społecznościowych, podczas grania w gry online czy nawet w trakcie pracy lub nauki zdalnej. Wśród przyczyn hejtu uczestnicy badania wymieniali *różnorakie problemy agresorów: wcześniejsze doznanie przez nich krzywdy, potrzeba dowartościowania się, strach i inne przykre emocje, potrzeba odreagowania* problemów i trudności w codziennym życiu czy też wybór sposobu obrony samego siebie przez atakowanie innych. Takie wskazania ukazują dość dużą świadomość młodzieży w zakresie przyczyn zachowań problemowych w Internecie, uwypuklając również to, iż młodzi ludzie zdają sobie sprawę, że za każdym zachowaniem agresywnym może stać bardziej złożony problem, zaś agresorowi warto pomóc w równym stopniu, co osobie doświadczającej agresji w Sieci.

Okoliczności sprzyjające cyberprzemocy to kolejna kategoria, która wyłoniła się z narracji młodzieży. W jej obrębie należy wyróżnić zarówno czynniki związane ze specyfiką Internetu, jak i ze szczególnymi cechami użytkowników Sieci. Uczniowie i uczennice wskazywali, że na różne formy przemocy w Internecie tak naprawdę narażeni są wszyscy, ponieważ anonimowość (ważny element funkcjonowania w rzeczywistości wirtualnej) „pozwała na więcej”, więc agresorzy czują się odważniejsi, pewniejsi siebie, a przede wszystkim bezkarni. To podstawowy czynnik warunkujący cyberprzemoc, związany ze specyfiką funkcjonowania w Internecie. Choć młodzież przyznawała, że na przemoc w Sieci narażeni są wszyscy, to wyróżniali grupy szczególnie potrzebujące wsparcia w radzeniu sobie z sytuacjami trudnymi w świecie wirtualnym. Dziewczęta wskazywały, że na obrażanie czy pomówienia lub inne sytuacje problemowe bardziej narażone mogą być osoby szczególnie aktywne w Sieci, ale także ludzie bardzo młodzi lub starsi. Były to osoby określane jako „naiwne”, które nie korzystają z Internetu na co dzień lub nie mają wystarczających kompetencji cyfrowych umożliwiających swobodne poruszanie się w nim. Mogą zatem doświadczać przykrych sytuacji, przed którymi niekoniecznie wiedzą, jak się obronić. Chłopcy również zaznaczali, że te dwie grupy są szczególnie narażone na cyberprzemoc. Zauważali, że osoby z tych grup są mniej biegłe w korzystaniu z Internetu i niedoświadczone, a często również nadmiernie ufne wobec wszystkich użytkowników Sieci.

Umiejętność zdefiniowania zjawisk związanych z cyberprzemocą oraz okoliczności sprzyjających im pozwoliło uczniom i uczennicom na wskazanie *możliwości ochrony przed zagrożeniami* – ostatniej subkategorii wchodzącej w skład kategorii *cyberprzemocy*. Na podstawie wywiadów można stwierdzić, że młodzież zdaje sobie sprawę zarówno z zalet jak i wad korzystania z Internetu. Wydaje się również świadoma zagrożeń wynikających ze specyfiki rzeczywistości wirtualnej. Ich wypowiedzi świadczą o znajomości podstawowych zasad bezpieczeństwa związanych z użytkowaniem Sieci. Zarówno uczennice jak i uczniowie wskazali, że poczucie bezpieczeństwa w Internecie zależy od sposobu korzystania z niego. Zawsze jednak należy pamiętać o *odpowiedzialnym użytkowaniu* oraz o *rozwadze i ostrożności*. Uczestnicy badań przede wszystkim zwracali uwagę na to, że w Sieci „trzeba uważać” i „nigdy nie można być pewnym”, kto jest po drugiej stronie ekranu, ponieważ nie ma możliwości uzyskania pełnej ochrony przed zagrożeniami. W codziennym korzystaniu z Internetu sprawdza się zatem zasada ograniczonego zaufania. *Rozwaga i ostrożność* według młodzieży przejawiają się w kilku rodzajach zachowań. Dotyczą one: odpowiedniego korzystania z zasobów internetowych (krytyczne przeglądanie stron internetowych i korzystanie jedynie ze stron zaufanych, sprawdzanie ich pod kątem bezpieczeństwa), zapewniania bezpieczeństwa swoim danym osobowym (tworzenie silnych haseł, utrzymywanie haseł w tajemnicy) oraz właściwej postawy wobec innych osób w Sieci (odpowiedzialne korzystanie z funkcji komentarzy, blokowanie zagrażających osób, wyłączanie możliwości komentowania postów w celu zabezpieczenia się przed przykrymi komentarzami, ignorowanie złośliwych i agresywnych komentarzy w celu zniechęcenia agresora do aktywności). Warto podkreślić także, że wśród możliwości ochrony przed zagrożeniami w Sieci młodzież wymieniła również *znalezienie pasji w świecie rzeczywistym*, co ma pozwolić na ograniczenie czasu spędzanego w Internecie.

Ważnym czynnikiem chroniącym młodzież aktywnie działającą w Sieci okazali się *znaczący dorośli*. W trakcie wywiadów uczniowie i uczennice bardzo często odnosili się przede wszystkim do *rodziców* (najwięcej wskazań), a następnie *nauczycieli, wychowawców, pedagogów i psychologów* oraz *przedstawicieli policji* jako tych osób, na których spoczywa odpowiedzialność za bezpieczeństwo młodych ludzi w Internecie oraz do których w razie potrzeby można zwrócić się z prośbą o pomoc. Wypowiedzi uzyskane w toku wywiadów są spójne z wynikami badań ankietowych w tym zakresie. W poniższych tabelach zaprezentowano charakterystyki dorosłych wskazywane przez młodzież jako pożądane z per-

spektywy możliwości udzielenia wsparcia w sytuacji zagrożenia w Internecie (Tabela 3.) oraz oczekiwania kierowane przez młodych ludzi do osób dorosłych w kontekście podejmowania działań wspierających (Tabela 4.).

Tabela 3. Charakterystyki dorosłych wspierających w sytuacji zagrożenia cyberprzemocą

DZIEWCZĘTA	CHŁOPCY
1. osoba godna zaufania	1. osoba godna zaufania, którą się dobrze zna
2. osoba, której można być pewnym, że pomoże i wesprze	2. osoba odpowiedzialna
3. osoba zapewniająca poczucie bezpieczeństwa	3. osoba kompetentna: decyzyjna, dojrzała, mająca wiedzę o tym, jakie działania należy podjąć w sytuacji zagrożenia

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 4. Oczekiwania młodzieży wobec dorosłych w kontekście wsparcia w sytuacji zagrożenia w Sieci

DZIEWCZĘTA	CHŁOPCY
WOBEC RODZICÓW	
1. rozmowa wspierająca, pocieszenie	1. rozmowa wspierająca, pocieszenie, wsparcie emocjonalne
2. uświadamianie zagrożeń, tłumaczenie, wyjaśnianie zachowań	2. uświadamianie zagrożeń, tłumaczenie, wyjaśnianie zachowań
3. rozsądna kontrola rodzicielska – dbanie o bezpieczeństwo dzieci, sprawdzanie, co robią w Sieci; kontrola nie tylko za pomocą dedykowanych aplikacji, ale również bezpośrednio	3. rozsądna kontrola rodzicielska – dbanie o bezpieczeństwo dzieci, sprawdzanie, co robią w Sieci, ograniczenia dostępu do niektórych zasobów; kontroli szczególnie powinny podlegać młodsze osoby – młodzież łatwo może złamać zabezpieczenia
4. interwencja słowna lub na policji oraz konsekwentna współpraca z policją	4. zapoznavanie dziecka z Internetem w odpowiednim czasie – udzielanie dziecku dostępu do Internetu, pozwolenie na korzystanie z urządzeń cyfrowych w momencie, kiedy dziecko będzie odpowiedzialne i świadome zagrożeń

5. konieczność silniejszego zabezpieczenia stron internetowych zawierających nieodpowiednie dla dzieci i młodzieży treści	
WOBEC SZKOŁY	
	1. profilaktyka zagrożeń, szkolenia dotyczące cyberbezpieczeństwa oraz radzenia sobie z zagrożeniami organizowane przez szkołę
	2. kształtowanie umiejętności krytycznego myślenia, weryfikacji treści
WOBEC POLICJI	
Podjęcie interwencji i rozwiązanie sprawy	

Źródło: Opracowanie własne.

Zarówno dziewczęta jak i chłopcy uznali, że najważniejszymi osobami, które mogą ich wesprzeć w sytuacji doświadczenia cyberprzemocy, są rodzice, od których oczekują przede wszystkim rozmowy i pocieszenia, ale także – w razie potrzeby – interwencji na policji. Wbrew pozorom, uczniowie i uczennice doceniają rolę kontroli rodzicielskiej, która zapewnia im poczucie bezpieczeństwa, oraz wprowadzanie dzieci w świat Internetu w odpowiednim czasie. Z wypowiedzi dziewcząt wynika, niestety, że szkoła nie jest instytucją, która może skutecznie zareagować w sytuacji zagrożenia. Większe znaczenie przypisywały one w tym kontekście działaniom policji. Chłopcy z kolei upatrywali roli szkoły przede wszystkim w działaniach profilaktycznych. Wskazywali oni na rozmowy prewencyjne i szkolenia podnoszące kompetencje cyfrowe oraz związane z radzeniem sobie z cyberprzemocą, ale także na kształtowanie umiejętności krytycznego myślenia jako na działania wspierające odpowiedzialne funkcjonowanie w przestrzeni wirtualnej.

Młodzież dostrzegła również własną rolę w zakresie działań mających na celu ochronę przed zagrożeniami lub wsparcie innych w sytuacji doświadczenia cyberprzemocy. Poniższa tabela przedstawia możliwości wsparcia rówieśników przez uczennice i uczniów, które zostały wyłonione z treści ich wypowiedzi. Sposoby te nie były różnicowane przez płeć.

Tabela 5. Sposoby wsparcia rówieśników

Sposoby wsparcia rówieśników
1. Rozmowa wspierająca, pocieszenie
2. Zachęcanie do zgłoszenia problemu dorosłym – rodzicom, nauczycielom, policji
3. Udzielanie rad dotyczących ostrożności, ograniczonego zaufania
4. Zachęcanie do ignorowania agresorów: zerwanie kontaktu, opuszczenie grupy, forum, serwera itp., blokowanie agresorów
5. Dbanie o sieć wsparcia: kontakty z bliskimi, rodziną, przyjaciółmi
6. Wiedza: znajomość rzetelnych argumentów do ewentualnych dyskusji

Źródło: Opracowanie własne.

Wypowiedzi młodzieży w kontekście wsparcia rówieśników w sytuacji doświadczenia cyberprzemocy odzwierciedlają w pewien sposób oczekiwania wobec dorosłych. Młodzi ludzie ufają, że rodzice, nauczyciele i przedstawiciele policji nie pozostaną obojętni na ich krzywdę i w odpowiedni sposób zareagują, rozwiązując problem dotyczący nie tylko ich samych, ale także ich kolegów i koleżanek. Wspierając rówieśników, młodzi ludzie deklarowali podobne sposoby reakcji do tych, których oczekują od dorosłych – to przede wszystkim wsparcie emocjonalne i pocieszenie w rozmowie czy bliska relacja z innymi. Zwracali także uwagę na konieczność przypomnienia zasad bezpieczeństwa w Sieci oraz tego, iż często wystarczającym sposobem obrony jest ignorowanie agresora.

Wnioski i podsumowanie

Na podstawie zaprezentowanych w niniejszym artykule wyników badań można stwierdzić, iż uczniowie ostatnich klas szkół podstawowych traktują Internet jako przestrzeń codziennych różnorodnych aktywności. Definiują ją w różny sposób, odnosząc się zarówno do specyficznego wirtualnego miejsca, jak i do podejmowanych w Sieci aktywności. Zarówno uczniowie, jak i rodzice uczniów są zgodni co do tego, iż młodzież w Internecie szuka przede wszystkim rozrywki oraz kontaktu ze znajomymi. Internet pełni zatem funkcję rozrywkową i komunikacyjną, ale także edukacyjną, związaną z poszerzaniem wiedzy czy rozwojem zainteresowań. Z tymi aspektami młodzież wiąże również korzyści z funkcjonowania w Internecie. Wśród nich znalazły się: bliskość z innymi, przeciwdziałanie nudzie, radzenie sobie z trudnościami czy zdobywanie wiedzy.

Wyniki badań wskazują, że relacje rówieśnicze, niezmiennie istotne w wieku dorastania, rozwijane są obecnie w przestrzeni wirtualnej, a komunikacja z innymi zdaje się być jedną z ważniejszych aktywności młodych ludzi w Sieci. Z jednej strony taka sytuacja przeciwstawia się opiniiom, że korzystanie z Internetu osłabia relacje interpersonalne młodych, młodzież bowiem ciągle poszukuje kontaktów z rówieśnikami, którzy stanowią dla nastolatków ważną grupę odniesienia. Czyni to jednak w sposób adekwatny do istniejących możliwości – dzięki urządzeniom cyfrowym. Z drugiej strony zmieniona forma tych kontaktów i przeniesienie ich do cyberprzestrzeni może generować problemy podobne do tych, z którymi mierzyli się młodzi ludzie w relacjach bezpośrednich – wysmiewanie, szykanowanie czy dokuczanie. Stają się one jednak trudniejsze do uchwycenia przez środowisko rodzinne i szkolne, ponieważ przybierają nowe, niełatwe do zidentyfikowania formy, w tym również związane z cyberprzemocą. W konsekwencji zachodzi obawa, że przy niedostatecznej uważności dorosłych młodzież pozostanie sama w obliczu radzenia sobie z tymi nieprzyjemnymi zdarzeniami, które mogą przerodzić się w cyberprzemoc.

Ciekawie kształtowały się dane dotyczące kontroli rodzicielskiej. Niespójne wyniki uzyskane w grupach uczniów i rodziców mogą wskazywać na ukrytą kontrolę rodziców, której młodzież nie jest świadoma. Takie zjawisko można wiązać z dużą świadomością rodziców w zakresie potrzeby zapewnienia dzieciom bezpieczeństwa w Sieci, troską i odpowiedzialnością. Z drugiej strony odpowiedzi uczniów, iż rodzice nie mają dostępu do wszystkich haseł, może wskazywać na to, iż dzieci nie udzielają rodzicom pełnej informacji o tym, z jakich stron, kont czy portali korzystają, a zatem mają do nich ograniczone zaufanie. Taka sytuacja może być szczególnie niebezpieczna w momencie doświadczenia cyberprzemocy przez dziecko w środowisku wirtualnym, o którym rodzic nie wie. Badania jakościowe ujawniły bowiem, że mimo iż młodzież chciałaby czuć się autonomiczna w korzystaniu z Internetu, to potrzebuje również poczucia bezpieczeństwa, które może być zapewnione przez życzliwą kontrolę rodziców i okazanie w ten sposób zainteresowania i troski.

Uczniowie zazwyczaj rozumieją, czym jest zjawisko cyberprzemocy, traktując je niestety jako nieodłączny element rzeczywistości wirtualnej. Kojarzą je głównie z agresją słowną – hejtem, wyzwiskami i obrażaniem. Ich odpowiedzi potwierdzają również rodzice i nauczyciele, którzy wskazują najczęściej styczność dzieci z wulgaryzmami, wyzwiskami i ośmieszaniem. Wydaje się, że młodzi ludzie są świadomi zagrożeń występujących w Internecie i znają sposoby radzenia sobie z trudnościami. Nie należy jednak uznawać, że działania profi-

laktyczne są zbędne lub niepotrzebne. Pomimo iż młodzież zwraca uwagę na to, że w Internecie konieczna jest postawa ostrożności, ograniczonego zaufania i asertywności, to podkreśla również istotną rolę dorosłych w zapewnieniu im poczucia bezpieczeństwa w Sieci. Zdecydowana większość uczniów i uczennic zwróciłaby się o pomoc do swoich rodziców oraz rówieśników, rzadziej natomiast do nauczycieli, wychowawców czy pedagoga szkolnego. W dalszej kolejności wskazania dotyczyły również policji. Uczestnicy wywiadów podkreślali przy tym, że osoba dorosła powinna być przede wszystkim godna zaufania, odpowiedzialna i decyzyjna. Spójne z wypowiedziami uczniów są odpowiedzi rodziców, którzy w 94% wskazali siebie jako najodpowiedniejsze osoby do udzielenia pomocy dzieciom w wypadku zaistnienia cyberbullyingu. Martwi brak docenienia w tym aspekcie nauczycieli lub pedagogów szkolnych przez rodziców. Być może nie mają oni świadomości tego, że dziecko może zwrócić się po pomoc do szkoły lub nie mają do szkoły zaufania. Alarmujące jest to, że niektóre dzieci nie zgłosiłyby się po pomoc do nikogo (co deklarowały w odpowiedzi otwartej w kwestionariuszu ankiety). Świadczy to o ich braku zaufania do osób dorosłych i rówieśników. Należy zwrócić uwagę na to, że brak zaufanej grupy osób może być w efekcie powodem bycia ofiarą lub sprawcą cyberprzemocy.

Uwypuklona na podstawie wyników badań rola dorosłych, szczególnie rodziców, ale także nauczycieli, stawia przed nimi ważne zadania w kontekście wspierania młodych ludzi w funkcjonowaniu w rzeczywistości wirtualnej. Dorośli powinni współpracować ze sobą w kwestii ochrony dzieci i młodzieży przed cyberprzemocą, komunikować się oraz systematycznie podnosić swoją wiedzę dotyczącą zagrożeń w Sieci, by móc proponować adekwatne działania profilaktyczne. Ważne, aby oddziaływania skierowane do uczniów koncentrowały się zarówno wokół wzmacniania świadomości na temat różnych rodzajów zagrożeń w Internecie, identyfikowania ich, sposobów radzenia sobie z nimi, jak i wokół wzmacniania ważnych kompetencji – komunikacyjnych czy krytycznego myślenia. Powinny być również nakierowane na budowanie pewności siebie, adekwatnej samooceny oraz akceptacji własnej osoby, a także poruszać zagadnienia związane z wartościami, takimi jak szacunek, tolerancja czy kultura bycia zarówno w przestrzeni bezpośrednich relacji społecznych jak i w przestrzeni wirtualnej.

Młodzież to współcześnie coraz bardziej świadoma grupa użytkowników Internetu. Dostrzegając korzyści funkcjonowania w przestrzeni wirtualnej, zauważa także zagrożenia. Niezwykle ważne jest jednak to, że potrzebuje wsparcia dorosłych, przede wszystkim rodziców, ale także nauczycieli. Wyrażne oczeki-

wania co do postawy osób dorosłych sformułowane przez uczniów i uczennice stają się wyznacznikami tego, w jaki sposób mogą oni stać się godnymi zaufania i odpowiedzialnymi towarzyszami w wędrówce po internetowych szlakach.

Bibliografia

- Creswell J.W., 2013, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Czemierchowska-Koruba E., 2014, *Agresja i przemoc w szkole, czyli co powinniśmy wiedzieć, by skutecznie działać*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa.
- Kowalewski M., Jakubiak M. (red.), 2021, *Cyberprzemoc szczególnym zagrożeniem społeczeństwa informacyjnego*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- Kowalski R.M., McCord A., 2021, *Perspectives on Cyberbullying and Traditional Bullying. Same or Different?*, [w:] *The Routledge Companion to Digital Media and Children*, red. L. Green i in., Routledge, New York, s. 460–468.
- Kowalski R.M., Limber S.P., Agatston P.W., 2008, *Cyberbullying: Bullying in the Digital Age*, Blackwell Publishing, New Jersey.
- Król K., Zawadzki A., 2020, *Zjawisko cyberprzemocy w kontekście bezpieczeństwa dzieci w Sieci*, „Edukacja. Terapia. Opieka”, Vol. 2, s. 179–197.
- Pyżalski J., 2012, *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Rywczyńska A., Wójcik S., 2018, *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży online. Kompendium wiedzy dla rodziców i profesjonalistów*, Polskie Centrum Programu Safer Internet, Warszawa.
- Solecki R., 2017, *Aktywność młodzieży w cyberprzestrzeni*, Oficyna Wydawnicza Von Velke, Warszawa.
- Tokunaga R.S., 2010, *Following You Home From School: A Critical Review and Synthesis of Research on Cyberbullying Victimization*, „Computers in Human Behavior”, Vol. 26, nr 3, s. 277–287.

- Tomczyk Ł., 2019, *Problematyczne użytkowanie Internetu oraz portali społecznościowych wśród polskiej młodzieży*, „E-Mentor”, nr 2, s. 44–54.
- Waller M., 2017, *The Role of Schools in Children's Online Safety*, [w:] *Online Risk to Children: Impact, Protection and Prevention*, red. J. Brown, Wiley Blackwell; <https://doi.org/9781118977545/10.1002.ch12>.
- Wojtasik Ł. (red.), 2012, *Jak reagować na cyberprzemoc. Poradnik dla szkół*, Fundacja „Dzieci Niczyje”, Warszawa.
- www.erainformatyki.pl/cyberprzemoc.html – 18.07.2023.

The Virtual World as a Space of Activity for Young People in the Perspective of Students, and in the Opinions of Their Parents and Teachers

Abstract: One of the current phenomena characterizing the modern world is ubiquitous digitization. Access to the Internet is becoming increasingly easy and widespread, and thanks to a variety of mobile devices, we can use it anywhere and anytime, performing more and more activities in the virtual world. Nowadays, the use of the Internet and modern technology is also a part of everyday life at school. Computers, laptops or smartphones are used not only for professional duties (in the case of teachers) or school duties (in the case of students), but also for activities of an entertainment nature or to develop passions and interests. The use of the Internet and modern technologies was further reinforced by the COVID pandemic, when remote teaching became a necessity. The issues of youth awareness of not only the benefits of digitization, but also the dangers of being a potential victim of online crime are therefore part of the issues of how youth function in the modern world.

The article presents the results of a survey on the forms of activity of students from older grades of elementary school in virtual space and their knowledge of the possible dangers of cyberbullying. The results of the analysis reflect the perspective of students, their parents and elementary school teachers. The results of the quantitative research were enriched with categories describing youth activity in the digital space, which were obtained through the analysis of qualitative interviews with students.

Keywords: Internet, youth activity on the Internet, cyberbullying, cyberspace